négyszemközt

FÖLDES ANNA

Kaján Színház

Kaján Tibort bemutatni nem a SZÍN-HAZ feladata. Kajánról a szavaknál többet mondanak a tiszavirág-életű napi-és hetilapok hasábjain sorra-rendre megjelenő, korántsem tiszavirág-életű karikatúrák. Az a marslakó, aki ifjúkorában sem olvasta a Ludas Matyit (amelynek Kaján 1964-ig munkatársa, oszlopa volt), hírét sem hallotta az Új Tükörnek, és lekéste az utolsó budapesti karikatúrakiállítást, legpontosabban a tíz évvel ezelőtt közreadott Kaján Lexikonból tájékozódhat

a) Kaján Tibor grafikus tehetségéről,
b) fent nevezett világlátásáról, intellektuális szemléletéről,
c) humoráról,
d) hazájáról,
e) arról a történelmi korszakról, amelyben ez a hézagpótló munka megszületett.

Tekintettel arra, hogy a Kaján Lexikon mindössze 259 ábrát tartalmaz, szerzőjének a színházról vallott nézeteit pedig csak egy függöny „sörénye" alatt könnyező színésznő és egy rivaldaméretű ásításban kitörő színházi kritikus képviseli - legfőbb ideje volt, hogy a Gesammtkunst, valamint az interdiszciplináris viták korszakában a karikaturista végre szorosabb kapcsolatot létesítsen Tháliával.

A Fészek klubban megrendezett színházi témájú Kaján-kiállítás tulajdonképpen nem meglepetés: az Új Tükör hasábjain évadokon át nem fotók, ha-nem karikatúrák társultak a kritikákhoz, és a tárlaton a nyomtatásból ismerős rajzok eredetijét láthatják a színház és a karikatúra iránt érdeklődők. Mi az oka, hogy a gyűjtemény mégis *színházi* eseménynek is számít?

Válasz helyett, legszívesebben Örkény István egyik Egypercesét idézném: „Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.

Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.

Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.

Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami. Hát akkor mi?

Aki ezen elgondolkodik, s ügyel rá, hogy a gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára." (Az élet értelme)

Mivel nemcsak az élet értelme, hanem a Kaján-kiállítás művészi, színházi üzenete is izgatott, először megpróbáltam megkeresni a paprikafüzér megfejtését. Mitől alkotnak ezek az ismerős rajzok együtt egy teljes, újnak ható gondolatrendszert, színházi körképet? Tény, hogy körülbelül ugyanannyit nyernek egymás közelségétől, mint a legjobb kritikusok válogatott köteteiben közölt írások. Mert míg a gyengébb, szürke vagy közepes bírálatok csokorba gyűjtve *telep-* az egységes gondolatrendszerbe tartozó, célratörően elkötelezett írások *erősítik* egymást. Valahogy így van ez Kaján színházi karikatúráival is. De ami még ennél is fontosabb, hogy ezek a színházi témájú rajzok semmiben sem különböznek szerzőjüknek az élet, a valóság más területeit gúnyoló műveitől: ugyanúgy a felszín alatt lappangó lényeget keresik, és ugyanolyan határozott állásfoglalást is tartalmaznak. (Az ehhez szükséges felkészültségről, fantáziáról, a karikaturista gazdagon burjánzó és mégis fegyelmezett egységbe szerkesztett frappáns, vizuális ötleteiről nem érdemes külön szólni. Ez *a con-ditio sinsi qua non, s* ennek méltatása egyébként is a képzőművészeti kritikusok feladata.) Csakhogy ez a megfejtés éppen olyan hiányos, mintha valaki a paprikafüzérben csak a madzagot fedezi fel…

Ezért kerestem meg a karikatúrák szerzőjét, hogy szóljon ő maga a Kaján Színházról.

Történelem alulnézetben (Thália Színház)

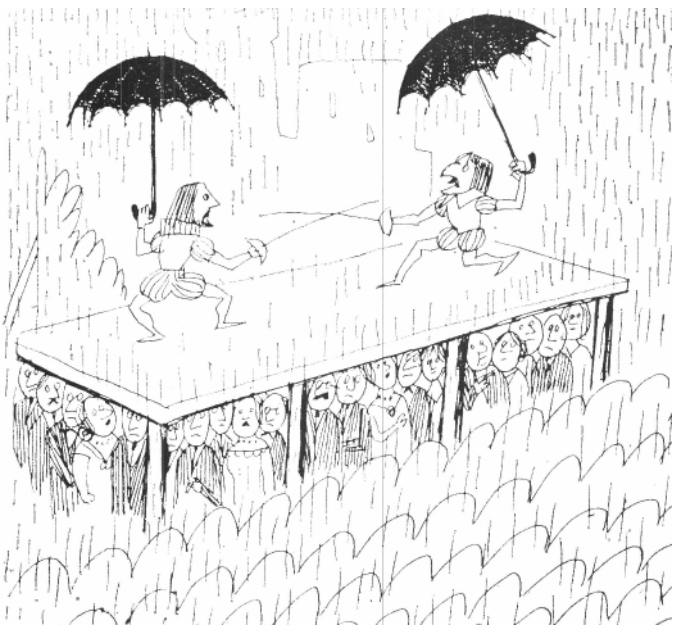

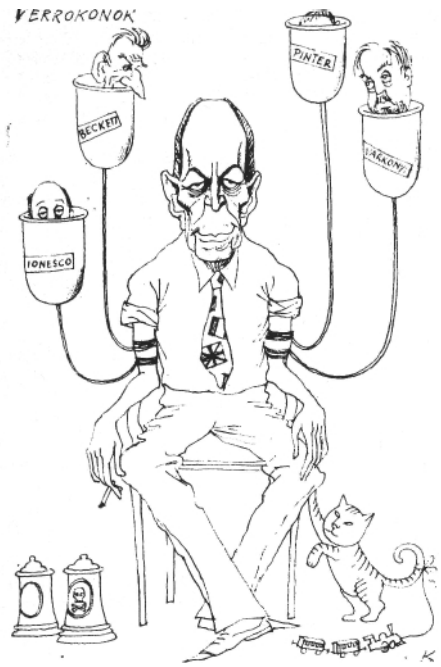

Örkény: Vérrokonok (Pesti Színház)

Hernádi-Jancsó: Vörös zsoltár (Huszonötödik Színház)

- A legfontosabb, amit a rajzokhoz fűznék, hogy soha nem kritikusként ülök be a nézőtérre. Gyermekkorom óta szeretem a színházat, és ez a szerelem máig elkísért. Azt hiszem, felnőtt-ként is az átlagnál nyitottabb, lelkesebb néző maradtam. Gyakran még a rossz előadásoknak is hálás közönsége vagyok.

- Ha nem mint kritikus, akkor mint rajzoló foglalja el helyét a zsöllyében. Eb-ben az esetben ez nem különbség.

- De én elsősorban néző vagyok a színházban. Még csak nem is rajzoló. Néző, talán fogékony néző, akinek tudatában az első perctől az utolsóig „működik" az előadás. És igyekszem is zavartalanul hatni engedni az előadásnak ezt a mechanizmusát. Ez a legtöbb, amit az elkészítendő karikatúra érdekében tehetek. Minél jobb az előadás, annál erőteljesebb ez a szellemi-érzelmi-fizikai hatás, annál jobb a karikatúra.

– *A karikatúra műfajából következik, hogy torzít. Ha úgy tetszik - kritizál. Még-hozzá, rossz májúan.. .*

– Tévednek, akik azt hiszik, hogy a karikaturista keresi a rosszat. Az én kritikám sem előre elhatározott bíráló szándék terméke. Rajzolóként legelsősorban a darab, illetve az előadás lényegét keresem. A mondanivalóját, a színészek helyét az előadásban és a rendezés konstrukcióját. Ebben az értelem-ben a karikatúra akár az előadás grafikai eszközökkel készített strukturális elemzésének is tekinthető. Talán még több joggal, mint kritikának. . . Ha jó a karikatúra, kulcsot is kell adnia az előadáshoz.

– *Ilyen kulcs készült például a Kulcskeresőkhöz .. .*

- Pontosan. Itt a darab emblémája is kézenfekvő. De ehhez járul a színészeknek az előadásban betöltött szín-padi funkciója is. Mindaz, amit néző-ként és rajzolóként is az élmény lénye-gének érzek.

– A Hegedűs a háztetőn *esetében például, ha jól érzem, Bessenyeit és Chagallt.*

- Valóban. Itt az előadás terhét hordozó, karakterét meghatározó színészi alakítás mellett a színpadi világ chagalli jellege fogott meg. Ez természetesen nemcsak a díszletre, de az összképre, a háztetőn mozgó hegedűsökre, a festői világot benépesítő valóságos és jelképes figurákra is vonatkozik.

– *Amennyire az anyagot ismerem, nem minden rajza ilyen lelkes. Karikatúráinak egy része - igenis kritika.*

- Ezt nem is tagadom. Attól, hogy nem eleve bíráló szándékkal ülök be az előadásra, természetesen még nem rekesztődik ki az előadás hatásából a differenciáló, az értékelő mozzanat. Éppen ellenkezőleg. Az előadásról formált véleményem ugyanúgy megfogalmazódik a helyszínen, a ruhatárban *vagy a* hazavezető úton, mint a többi nézőé. Csak az én megfogalmazásom többnyire vizuális, illetve grafikus jellegű.

– *Ez azt jelenti, hogy szinte az előadással egyidőben megszületik - legalább lejben - a karikatúra?*

– Előfordul. Persze hozzájárul ehhez az is, ami nem titok, hogy többnyire készülök. Előadás előtt vagy után szívesen elolvasom a darabot, különösen, ha magát a szöveget jelentősnek érzem. Csurka vígjátékainál például többnyire sokat jelent számomra a dialógus. De akkor is belelapozok a műbe, ha ismert klasszikusról van szó. Jólesik böngészni a mű vagy a korábbi előadások irodalmában is. Örömet okoz, ha filosz módra tájékozódhatok az anyagban. Van, amikor ez megmarad a színházlátogató kiegészítő játékának, de néha egyetlen

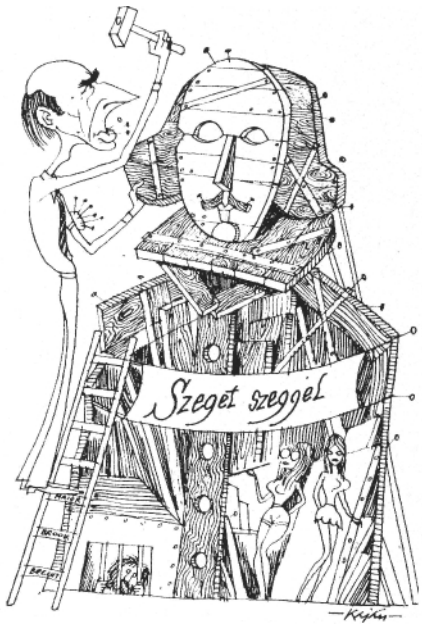

Shakespeare: Szeget szeggel (Nemzeti Színház)

mondat vagy kép alkalmas arra, hogy elindítson egy asszociációsort. Ritkábban fordul elő, hogy csak a papírral szemben ülve találom meg a kulcsot. De ha akkor sem „ugrik be semmi, ha nincs az előadásról rajzi mondanivalóm, akkor nem csinálok karikatúrát. Ez rendszerint a csalódást okozó, jellegtelen, szürke színházi esték után következik be.

– *Vajon összhangban van-e a karika-turista és a kritikus kritikája?*

– Ez attól függ. Én a lapban megjelenő kritikát többnyire csak akkor lá-

KAJÁN KRITIKA

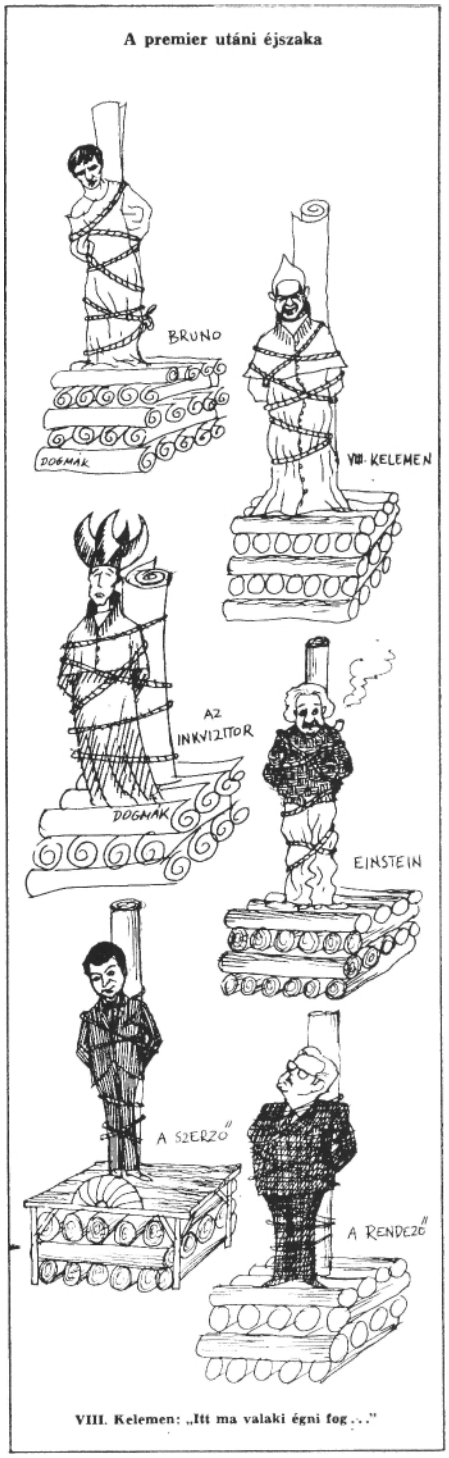

VIII. Kelemen: „Itt ma valaki égni fog . . ."

Maróti Lajos: Az utolsó utáni éjszaka (Nemzeti Színház)

KAJÁN KÉPTÁR

KAJÁN KRITIKA

Csiky Gergely: Mukányi (Katona József Színház)

tom, amikor a kész rajzot beviszem a szerkesztőségbe. Előfordul, hogy véleményem pontosan egyezik a kritikuséval, vagy kiegészíti azt. De az is meg-esik, hogy szemben áll vele. A Thália Színház előadásait rajzban nem egyszer szigorúbban bíráltam, mint a szöveg. De az alapelv a lapnál változatlan: a karikatúra önálló grafikus állásfoglalás, és *nem a* közlendő kritika illusztrációja.

- *Akad a kaján Színházban néhány megsemmisítő bírálat is. A Madách Szín-ház produkciója által ihletett „feldarabolt Brecht"* vagy *a* Gilgames-karikatúra *süllyedő - vagy elsüllyedt? - bárkája... Színházi, kritikai közéletünket ismerve nem csodálkoznék, ha haragosa is akadna.*

- Néha magam is furcsállom, sőt hiányolom a visszhangot, a visszajelzést. Mintha a karikatúrák buborékként pattannának szét hétről hétre. Nem mondom, akadnak kivételek. Éppen Kazimír Károly elkérte tőlem az előadásáról készített karikatúra eredetijét, Jancsó és Hernádi is értékelték a nem éppen hízelgő rajzot.

– Azért vallja be, hogy örül, ha egy előadás témája, stílusa tálcán kínálja a karikíroznivalót ..

– Nem győzöm hangsúlyozni: tévedés az, hogy a karikaturista keresi vagy

Hegedűs a háztetőn (Fővárosi Operettszínház)

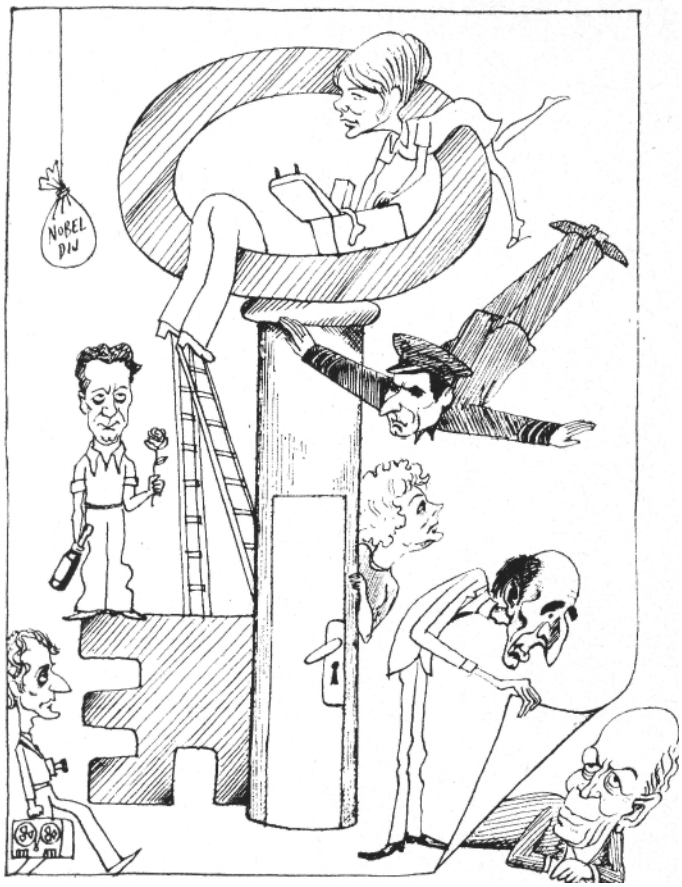

Örkény: Kulcskeresők (Nemzeti Színház)

élvezi a rosszat. Én akkor örülök igazán, ha jó az, amit látok, és tudom is, hogy a jó ügy inspirál. Valami mellé odaállni mindig lelkesítőbb, mint a mindenkit fárasztó közöny. Én azt hiszem, legjobb ötleteim a feszült néző-téri csendben születnek meg.

- *Van a Kaján Színház kritikai tendenciájának egy számomra különösen kedves vonása. Hogy ezek a rajzok sokszor nem-csak a rendezést, a játékot, hanem a darabot ihlető társadalmi valóságot vagy a befogadó közeget is bírálják. Gondolok például a* Történelem alulnézetben *kapcsán készített karikatúrára, amelyben nem László Bencsik Sándor művét, hanem a történelem-nek az alulnézetből tapasztalt szemléletét, a brigádtagok és a nézők anyagiasságát pellengérezi ki.*

- örülök, hogy észrevette. Mert ha csak módom, lehetőségem, ötletem van, mindig igyekszem kitágítani a karika-túrakritika körét. Ha a színházi rovatban jelenik meg a munkám, akkor is vallom: rajzban (is) arról érdemes szólni, ami fontos. Ami érdekli az embereket, ami húsba vág…

Helyben vagyunk: Kaján színházi témáit, karikatúráit ugyanaz az intellektuális felelősségérzet, komolyság, társadalmi javító szándék ihleti, mint művészetének egyéb megnyilvánulásait. Lehet, hogy mégis ettől lett az ismerős rajzok együtt látható sorozata -- ismeret-len, meglepetésekkel és felfedezésekkel szolgáló, tapsot érdemlő Kaján Szín-ház?

Agyagtáblák üzenete (Körszínház)